

c. Dat verrekte kapitaal

Ofschoon werkloosheid, sociale wantoestanden en ellende Ontwaking geregeld zure oprispingen bezorgde, beperkte men zich het eerste jaar voornamelijk tot de loutere aanduiding dat deze het gevolg waren van de maatschappelijke wanverhoudingen, die in hun wortel, namelijk het privé-bezit moesten aangepakt. (1) Maar aan een diepgaande analyse van het economische systeem was men voor april 1902 nog niet toe.

Toen inspireerde een brochure Pourquoi nous sommes libéraux? Hans tot een reeks artikelen over economisch liberalisme en kapitalisme. Als Ontwaking iets gemeen had met de staats-socialist Vandervelde, aldus het blad, dan was het wel de overtuiging dat het vigerende systeem, de "kapitalistische productie" gebaseerd op het privé-bezit van de produktiemiddelen en het streven naar winstmaximalisatie door middel van dit bezit de oorzaak was van de ellende. Voornoemde produktiewijze moest het immers hebben van zo laag mogelijke lonen, zo lang mogelijke werktijd (de werktijdverkorting ging gepaard met toenemende idiotiserende eentonigheid), zoveel mogelijk goedkope, kinder- en vrouwenarbeid (waaraan tot nu toe weinig verholpen was), evenals zo veel mogelijk mechanisering. De werkloosheid, het meest karakteristieke verschijnsel van de kapitalistische produktiewijze, bron van ellende en gevoel van nutteloosheid, was het directe gevolg van het "machinisme" in functie van de winstmaximalisering in plaats van als weldaad, een voor de arbeiders weldadige werkverlichting aangewend te worden. (2)

Niet alleen de mechanisering, het loonstelsel, maar ook de "werkregeling" was het onmiddellijke gevolg van de kapitalistische produktiewijze. In functie van een zo groot mogelijke winst werd een overgroot deel van de economische activiteit in de produktie van luxeartikelen gestoken met alle verspilling van menselijke krachten en afzetting van de gebruiker vandien. Dit ging gepaard met een enorme belasting en/of prachtlast

-
- (1) S. RABAUW, De ellende in Vlaanderen, - Ontwaking. Strijdblad, 10-12-1902, p. 1-2; HANS, Fragment uit de geschiedenis van Scaldenberg, - Ontwaking. Strijdblad, 25-1-1902, p. 1-2.
- (2) HANS, Waarom wij liberalen zijn, - Ontwaking. Strijdblad, 25-5-1902, p. 2-3.

op de boerenbevolking aan wie men bovendien opzettelijk de technologische vernieuwing onthield; boerenarbeiders anderzijds werden schandelijk lage lonen uitbetaald, met als gevolg dat de landbouwbevolking in grote getale naar de fabrieken die luxe-artikelen, "poppenspeelgoed" produceerden en op die wijze enorme winsten maakten, ^{trok} Ook deze industrie slorpte al vlug twee derden van de arbeid op, arbeid "verteerd" door de minderheid op de rug van de meerderheid waartoe ook de bevolking van de kolonies behoorden. Achteruitgang van de landbouw was het nefaste gevolg van deze voorrang die aan luxeproductie werd gegeven.

Het kon nochtans heel goed anders en dat sprak ook de stelling tegen dat noodzakelijk lage lonen dienden uitbetaald te worden om concurrentieel te blijven, gezien de volledige afhankelijkheid van de uitvoer. Met de huidige stand van zaken kon België, aldus Ontwaking, meer dan genoeg opbrengen voor de huidige bevolking, kon de produktie geregeld worden volgens aller behoeften, stellingen waarvoor het blad zich baseerde op de cijfermatige ramingen van Kropotkin in diens De verovering van het brood. (1)

Waarop Ontwaking vervolgens enkele mythes ging doorprikken. Vooreerst was het voor een werkmans onmogelijk, stel, 100.000 frank over te houden met eerlijk werk, waarvoor hij dagelijks maximum 6 frank, jaarlijks 1850 frank verdiende. Hoe konden dergelijke kapitalen dan rechtmatig verworven zijn door een individu tenzij op de rug van de arbeid van anderen? Een bezitter kon nooit zoveel werken in zijn leven dat hij zijn rijkdom kon verantwoorden. De werkmans was niet de enige factor in de nijverheid, zegden de liberalen, er waren ook de produktiemiddelen, het initiatief en de hersenen vanwege de nijveraars (die uitvindingen deed bijvoorbeeld), die beloond werden door de winst. Waarop Ontwaking repliceerde : primo, het creatief denkwerk werd door de baas overgelaten aan beampten, begunstigde loonslaven; secundo, de arbeiders zouden tegen dergelijke vergoeding zeker even inventief zijn; tertio, de arbeiders samen

(1) ID., ibid.; ID., art.cit., - Ontwaking. Strijdblad, 25-6-1902, p. 1-2; inzake Kropotkin zie bijvoorbeeld G. WOODCOCK, o.c., p. 171-206; P. AVRICH, Kropotkins ethisch anarchisme, - F. BOENDERS, o.c., p. 64 e.v.

in zelfbeheer verenigd, zouden nog al wat meer verstand en initiatief aan de dag leggen. De nijveraar, aldus Ontwaking, was de "straathoer, die onderhouden werd door de bestolen vrijer!"

Het kapitaal, voorgesteld als essentieel voor de economische vooruitgang, was een gevaarlijk, effenaf bedriegelijk woord, een rationalisering van de uitzuiging. Het heette dan dat de vooruitgang werd geboekt via de machine, waarin dit kapitaal werd geïmmobiliseerd, en dus de kapitaalbezitter daarvoor vergoed moest worden. Nochtans werd een machine niet gemaakt van geld, echter wel van grondstof, door de bezitter aan de gemeenschap ontstolen, en van arbeid afgeperst aan de hongerige arbeiders. Tot nu toe hadden wij het bovendien enkel over de nijveraars, maar de speculanten, bankiers, aandeelhouders: "hoe zweten die voor hun winst?", stelde Ontwaking zich de vraag. Voor Ontwaking was het duidelijk, handel was feitelijk woeker, winst betekende diefstal op het werk van de arbeiders, geld bracht slechts intrest op - "ooit al eens geld zien jongen?" -, omdat er anderen voor werkten. Met andere woorden, de bezitters waren gemene parasieten, en dit ten koste van de voortbrengers die zij lieten verhongeren. Ook de beambten, die begunstigde loonslaven, advocaten, en dergelijke, verdienden veel te veel, waren helemaal niet nuttig en hadden ook niet meer behoeften dan een ander: ook zij leefden van het werk van de anderen. (1)

Kortom, in de vereenvoudigde visie van Ontwaking telden slechts twee produktiefactoren: enerzijds de grondstoffen, anderzijds de arbeid. In de kapitalistische produktiemethode had echter een derde factor zijn allesvernietigende intrede gedaan: het kapitaal en met hem de kapitaalbezitter. Deze wist de grondstoffen aan de gemeenschap te ontvreemden en aan de arbeider zijn arbeid af te persen. Dit systeem van privé-bezit en van het daaraan verbonden streven naar winstmaximalisatie was de oorzaak van alle sociaal-economische ^{wan} toestanden.

Het liberalisme stelde zich voor als eeuwig, immers was het vrije initiatief dan geen cruciaal liberaal principe en stemde dit niet overeen met de wetten van de natuur, zoals

(1) HANS, art.cit., - Ontwaking. Strijdblad, 25-4-1902, p. 1-2, 10-6-1902, p. 3; ID., Nooit genoeg, - Ontwaking. Strijdblad, 10-4-1902, p. 1-2.

Darwin die blootgelegd had in de zin van "wedijver verbetert de soort...". De manchesteriaanse toepassing van dit principe in de zogenaamde vrijhandel sprak boekdelen : vrijhandel stond voor "trust" ofte "monopoliemonster". (1) Anderzijds rezen in Ontwaking ook ernstige twijfels omtrent de wetenschappelijkheid van Darwin en zijn Darwinisme.

Een vrij grote aandacht ging uit naar het onmiddellijk westers kolonialisme, maar ook naar de uitbreiding van de westerse invloed in minder "ontwikkelde", hoofdzakelijk dictatoriale staten, die toch niet dadelijk westerse kolonies waren : Rusland, Turkije (2), China, ... Onderdrukking van nationale minderheden als de Finnen, de Polen (waarook de Duitsers in gemeed waren), de Armeniërs, de Bulgaren, enz., de corruptie, de repressie waren in deze staten legio. Kwam daar nog bij, vooral onder invloed van het contact met de Westerse staten, de toenemende grote sociale, hygiënische en zedelijke ellende, geconcretiseerd in loonstelsel, prostitutie, geslachtsziekten en armoede. De verantwoordelijkheid van het Westen voor deze wan-toestanden, direct of indirect, was volgens Ontwaking uitermate groot. Niet in het minst door het in de doofpot stoppen van dit alles, zolang de financiële belangen in die landen daartoe noopten. Hun verantwoordelijkheid was des te groter in de mate dat zij over de macht beschikten, om indien nodig tussen te komen, en dat daar in tegenstelling met de plaatselijke potentaten hun zelfbehoud hoegenaamd niet van afhing. (3) De onderliggende beweegredenen voor het zogenaamde uitdragen van de Europese beschaving, of dit nu expliciet kolonialistisch of integendeel 'neo-kolonialistisch' gebeurde, was ontegensprekelijk van economische aard. Het was een gevolg van het verbreken van het economisch evenwicht, waarbij het westen, dit wilde zeggen de bourgeoisie, gedwongen was nieuwe uitvoerwegen voor haar produkten te vinden. (4) Duidelijker dan in China kon het niet.

-
- (1) ID., Waarom wij liberalen zijn, - Ontwaking. Strijdblad, 25-7-1902, p. 2-3.
- (2) E. Joris verzorgde onder het pseudoniem Edward Greene en wellicht ook Garabed over dat land een vaste rubriek Uit het morgenland.
- (3) E. GREEN, Uit het morgenland, - Ontwaking. Strijdblad, 10-1-1902, p. 2, 25-1-1902, p. 2-3; GARABED, In 't morgenland, - Ontwaking. Strijdblad, 25-12-1902, p. 3.
- (4) E. GREEN, art.cit., - Ontwaking. Strijdblad, 10-1-1902, p. 2.

Uiteindelijk waren zowel de blanken als de Chinezen, alle volkeren trouwens, elkaar in ontwikkeling ruimschoots waard; ook in het negatieve. Ook in China heerste grote sociale ellende en zowel de blanken als de Chinezen werden door hun groten opgehitst en gedomineerd. Wat vooral van belang was in deze kwestie, was dat zij eens te meer bewees hoe de westerse heersende klasse noodzakelijkerwijs zich steeds weer gedwongen zag "in den vreemde vruchtbaarder veld te zoeken", gezien de voortschrijdende "uitputting" van Europa. Bovendien had het gewone volk in de westerse staten een steeds toenemende macht verworven, wat een stijgende spanning in die staten teweeg had gebracht en waarvoor de burgerij in het kolonialisme een ideaal afleidingskanaal gevonden had, dat haar bovendien nieuwe (economische) macht opleverde. De goedkope arbeid ondermeer in China voorhanden, stelde anderzijds wel een verplaatsing van de industrie in het vooruitzicht en daarmee samenhangend grote crisis en ellende in het westen, met uiteindelijk een omwenteling als uiterste gevolg. Het besluit van Jef Van Overloop was uiteindelijk wel enigszins verrassend. De oorzaak van de Chinese kwestie, waren volgens hem "de mensen, zoals er veel (waren), die dachten in termen van zelfbehoud en toeval. Er is een omwenteling van doen, niet in wetten of stelsels wel in de menschen." (1)

Vrij vaak werd het imperialisme van de Engelsen ten aanzien van de Boeren aan de kaak gesteld : zo werd ondermeer een boycot van Engeland door de dokwerkers voorgesteld. (2). Maar wat vooral niet door de beugel kon, was het Belgisch kolonialisme in "Congo-vrijstaat", dat onder het voorwendsel van beschavingswerk een "afstroperij in regel" was van miljoenen mensen onder leiding van "Z.M. Leopold II". De "natuurbelasting" door de Belgen geheven op de negers en gesanctioneerd door lichamelijke verminking was de afschuwelijkste slavernij die men zich kon indenken. "In Congo heersten de Belgen door ontzetting." (3)

---

(1) J. VAN ORDAM, Rond China, - Ontwaking, 25-1-1901, p. 2; 10-2-1902, p. 2-3.

(2) S. RABAUW, Boycot van Engeland, - Ontwaking, 25-11-1901, p. 3.

(3) Belgische kolonisatie, - Ontwaking, 25-9-1901, p. 2.

Wanneer Van Overloop een ommekeer in de mensen noodzakelijk achtte voor de afschaffing van de beschreven situaties, dan sloot dit al bij al aan bij de visie van Joris, die geen heil verwachtte van de staten, die immers geen persoonlijke wil bezaten, enkel een werktuig waren, het gevolg van de gemakzucht en de vrees voor verantwoordelijkheid van het volk. De staat zou niet verroeren zolang het volk niet tot handelen overging. Op dat ogenblik echter zouden de staten als onbruikbaar geworden materiaal op zij geschoven worden, het volk zou onderling de sociale kwesties regelen. (1) In ieder geval deed Joris voor België een oproep aan Ontwaking om het "vuur te openen" en de zaak openbaar te maken; enkel de "voortstuwende kracht van omlaag" zou de mogelijkheden dwingen. (2)

Ook na 1902 zou ondermeer Joris vanuit eenzelfde optiek het imperialisme der Westerse mogendheden en daarmee samenhangend de wantoestanden in de gekoloniseerde landen blijven aanklagen. (3)

II. Hoe wetenschappelijk was het socialisme?

Uit het verwerpen van het parlementair systeem kon moeilijk anders dan de verwerping van de sociaal-democratie volgen, die precies door middel van dit parlementair systeem, dat zij, door de invoering van het algemeen stemrecht in handen wilde krijgen, wettelijke hervormingen wenste door te voeren. (4)

In ieder geval, aldus Mesnil, was het doel van het socialisme nooit of te nimmer wettelijk, integendeel zijn doel was

-
- (1) E. GREENE, art.cit., - Ontwaking, 25-1-1902, p. 2.
- (2) GARADED, art.cit., - Ontwaking, 25-12-1902, p. 3.
- (3) Zie ondermeer E. GREENE, Een verdrukt volk, - Ontwaking, maart 1903, p. 75-78; ID., In 't morgenland, - Ontwaking, nov. 1903, p. 207-215; 1904, p. 47-51, 1904, p. 99-104, 1904, p. 116-118, 1904, p. 168-177, 1904, p. 223-229, 1904, p. 342-344; S. RABAUW, Kolonisatie-politiek in België, - Ontwaking, jan. 1907, p. 32-39; W. WESTERVOORT, De grondwetbeweging in Turkije, - Ontwaking, aug. 1908, p. 330-343; ID., In Turkije, - Ontwaking, mei 1909, p. 227-239; F. DOMELA NIEUWENHUIS, Hoe de Engelschen beschaven in Britisch-Indië, - Ontwaking, april 1909, p. 176-181.
- (4) Voor wat betreft de discussie tussen socialisten en anarchisten ondermeer over de staat, cfr. supra, p. 6-8.

wezenlijk onwettelijk, want het beoogde de opheffing van de persoonlijke eigendom, en dat precies was de grondslag voor alle wetten. Wat waarachtig wettelijk was, kon niet meer socialistisch zijn. Het was dan ook niets anders dan hypocrisie vanwege de socialisten te beweren dat hun streven wettelijk was, in tegenstelling met het gewelddadig optreden van de anarchisten. Echte sociale actie, zoals de actie van de vakbeweging, de antimilitaristische actie en andere propaganda, was essentieel buitenwettelijk, ofschoon niet noodzakelijk gewelddadig. (1) Hoe dacht men overigens dat de socialistische successen in het parlement anders dan door onwettige, extraparlamentaire middelen als straatbetogingen en/of gewelddadig optreden, met andere woorden onder druk van de volkswil, behaald werden? Wat vermochten wettelijke hervormingen, als zij niet gestut werden door deze volkswil? Zij werden meteen geneutraliseerd. Wilden de arbeiders iets bekomen, dan moesten zij toch weer op straat komen. (2)

Toegegeven de verovering van de openbare macht kon een middel zijn (om deze macht vervolgens op wetenschappelijke wijze af te schaffen?), maar was uitgegroeid tot het eerste doel van de socialisten. Deze verovering zou echter slechts socialistisch zijn, indien daaruit de "onteigening in massa" zou volgen. Maar wat gebeurde er? De socialisten schikten zich naar de "burgerorde", gingen minder belangrijke hervormingen doorvoeren, kortom zij gedroegen zich allesbehalve socialistisch. Inderdaad gaven zij meer en meer hun praktisch programma voor de ontvoogding van het proletariaat door middel van de sociale actie op en stelden zij de kieswerking primordiaal : de hervormingen werden tot voer voor de kiezers. Beroepspolitici kwamen aan het hoofd van de partij, buiten hen was geen enkele actie nog mogelijk, de gecontroleerde werkstakingen waren er het levensgrote bewijs van.

-
- (1) J. MESNIL, Buitenwettelijke actie, - Ontwaking, 10-5-1901, p. 1-2.
- (2) ID., ibid.; S. RABAUW, Over afvaardiging en algemeen stemrecht, - Ontwaking. Strijdblad, 10-3-1902, p. 2-3, 25-3-1902, p. 2-3, 10-5-1902, p. 2-3.

Indien mogelijk brachten enkele socialisten het zelfs tot minister in een bourgeoisministerie. Het fel begeerde algemeen stemrecht bleek nog niet eens mogelijk binnen de eigen partij, en zo zagen wij alweer dat de sociaal-democratische partij niet beter was dan een andere : haar bonzen hielden er net dezelfde principes op na als de "uitzuigers". De sociaal-democraten in het algemeen ontpopten zich tot een nieuwe klasse van "volks-exploiteurs". Voorwaar, een totale breuk tussen theoretische principes en praktische handelingen. (1)

Algemeen stemrecht en de daaraan verbonden in het vooruitzicht gestelde hervormingen waren niet alleen nutteloos, maar ook bijzonder schadelijk. Met name doordat zij in een aantal gevallen daadwerkelijk een zekere, doch minieme verlichting in de situatie van het volk als gevolg hadden. Dit echter zonder dat er iets fundamenteels gedaan werd aan de heersende uitbuitingsstructuur, met andere woorden aan het knecht-meester regime gebaseerd op het privébezit en het loonstelsel. In feite kwam het hier op neer dat men de oorzaken van alle kwaad verder liet bestaan, een grondig bedorven systeem wat ging opknappen, weer enige levenskracht ging schenken en op die wijze bestendingen. Met andere woorden hervormingen konden hoogstens de "eindgloeijing" van het volk verdagen. (2)

Dit gevaar was des te groter in de mate dat de beloofde of doorgevoerde hervormingen (net als het parlementair systeem in zijn geheel) fungeerden als zoethoudertje om het volksgeweten in slaap te wiegen en duurzame hervormingen te doen vergeten, om de aandacht af te leiden van de fundamentele oorzaak van alles : de maatschappelijke, niet in het minst de economische inrichting. (3) De voorstellen inzake de pensioenregeling illustreerden dit ten duidelijkste : dergelijke pensioenregeling

-
- (1) J. MESNIL, art.cit., ID., De crisis van het autoritair socialisme in Italië, - Ontwaking, Tweemaandelijksch Tijdschrift, sept. 1902, p. 133-152; De parlementaire socialistten in Spanje, - Ontwaking, Strijdblad, 25-4-1902, p. 2-3.
- (2) S. RABAUW, Over afvaardiging en algemeen stemrecht, - Ontwaking, Strijdblad, 25-2-1902, p. 2-3, 10-3-1902, p. 2-3, 10-5-1902, p. 2-3; HANS, Lapzalf, - Ontwaking, Strijdblad, 25-2-1902, p. 1-2.
- (3) HANS, ibid.; H., Aan de kiezers. Eurgers!, - Ontwaking, Strijdblad, 25-5-1902, p. 1-2; S. RABAUW, Eerste Meifeest, - Ontwaking, 25-4-1901, p. 3.

was niets anders dan het "vergulden van de boeien", weldadigheid, de kapitalist die zich menslievend toonde om zo zijn macht te bestendigen. En de arbeiders traptten er in. Allemaal slaapmiddelen die de kapitalistische knoeiboel bestendigden en de sociaal-democratie deed maar mee voor de lieve stemmen. Verblind als zij waren door parlementaire zetels, werd zij een trouwe helper van het kapitalisme. De lijfrentemaatschappijen waren niets anders dan middelen tot het bekomen van kiesvee. (1) Nochtans kon actie voor de achturedag, het algemeen stemrecht wel valabel zijn in zoverre deze gebruikt werden als revolutionair agitatiemiddel. (2)

Er was niet alleen het reformisme van de socialisten, maar ook de economische determinatie van hun denken.

De hedendaagse crisis, het maatschappelijk vraagstuk, aldus Mesnil werd door het zogezegd wetenschappelijk socialisme ofte marxisme totaal verkeerdelijk herleid tot een louter economische of staatshuishoudkundige crisis. Daar waar het echte socialistische programma de ontvoogding van de integrale mens, op elk gebied, voor ogen had, dit wil zeggen de mens beschouwd als een innig verbonden, veelzijdige werkelijkheid, werd door de volgelingen van Marx, door een overgrote belangstelling voor materiele toestanden, die eigenlijk niet anders was dan lage vleedertien aanzien van de massa, uit dit rijke socialistisch streven, enkel de economische aspecten wehrhouden. Hun streven naar hervormingen via het parlement waren er het levend bewijs van. En om deze fundamentele dwaling te verrechtvaardigen gingen zij niet minder poneren dan dat het veelzijdige fenomeen leven door één enkel verschijnsel kon verklaard worden, met name de economie, met als gevolg dat in hun voorstelling eenmaal een economische oplossing verwezenlijkt, ook de andere kwesties automatisch opgelost gingen zijn. Een verregaande veronachtzaming van de strijd tegen de godsdienst bijvoorbeeld ging daarmee samen. Het sprak vanzelf, aldus Mesnil, dat het hier vanwege de marxis-

(1) HANS, Pensioenen voor ouderlingen, - Ontwaking. Strijdblad, 10-9-1902, p. 1-2.

(2) S. RABAUW, art.cit.; dat was ook de houding van de Franse anarchisten, cfr. supra, p. 32 e.v.

ten om een duidelijke verenging van het socialisme ging, dat immers veel verder strekte dan louter stoffelijke vraagstukken. (1)

De determinering van het globale menselijk leven door de economische situatie was uit de lucht gegrepen, steeds volgens Mesnil, die daarbij verwees naar de Italiaanse situatie, waar in een gelijkblijvende economische toestand zich verschillende situaties op geestelijk gebied voordeden. Zo was na de recentste verkiezingen het homogeen liberaal kabinet, ten gevolge van het verlies van de liberalen net als in Duitsland vervangen door een blokvorming van de liberalen met de katholieken, die toch niet alleen kapitalistisch, maar ook de vertegenwoordigers van een springlevende godsdienst waren. Dat in Italië het regime bovenal tegenstand ondervond van geleerden was overigens aan geen kanten economisch verklaarbaar, maar sproot voort uit een geestelijke factor : het wetenschappelijk onderzoek vereiste de "vrijheid der gedachten". (2)

De mens was ontegensprekelijk niet enkel economisch, maar in zijn volle wezen aangetast. Daarom ging het ook niet op de "smart" enkel in de schoot van het volk te situeren, de mensheid in het algemeen, zo ook de rijken, was ten prooi aan een diepgaande crisis. Na de zogenaamde economische oplossing zou nog een lange strijd moeten gevoerd worden voor een zedelijke, religieuze ontvoogding. Een mens leefde niet van brood alleen. De omwenteling, aldus Mesnil, moest niet alleen de verbetering van de maatschappelijke inrichting tot doel hebben, maar moest de "mens op zijn eigen herscheppen in zijn innerlijkste wezen : het bewustzijn van zijn persoonlijkheid en zijn levensopvatting". (3) En daarop werd in Ontwaking, waarbij de waarschuwingen vanwege Mesnil voor Révolte-Temps Nouveaux tendenzen wel vreemd aandoen, een flinke nadruk gelegd. (4)

---

(1) J. MESNIL, art.cit.; ID., De hedendaagsche crisis, - Ontwaking, 25-3-1901, p. 2-3.

(2) ID., ibid.

(3) ID., ibid.

(4) Cfr. infra, p. 358.

De grieventrommel ten aanzien van het socialisme was daarmee nog niet uitgeput. Er was ook de etatistische richting die het socialisme op economisch vlak uitwilde. Staatssocialisme en anarchisme hadden ontegensprekelijk dezelfde fundamentele bekommernis, namelijk dat de arbeider in het bezit van zijn arbeid zou gesteld worden, dit wil zeggen de invoering van het socialisme. Maar om dat te bereiken volgden de twee elk een onverzoenlijk verschillende strategie. Het staatssocialisme beriep zich op het gezag, het anarchisme daarentegen op de vrijheid. En dat gold ook voor de toekomstmaatschappij die zij voorstonden, aldus Ontwaking. Tussen deze beide uitersten lag de bestaande orde, die berustte op een compromis tussen beide begrippen. Eenmaal deze orde verbrijzeld ten voordele van het socialisme, moest de grote slag nog komen en zou elk element van de sociale actie gedwongen worden te kiezen tussen één van beide stellingen. (1)

Het essentiële economisch principe van elk socialisme was voor Ontwaking, dat de arbeid de enige grondslag was van de prijs, de enige rechtvaardige bron van inkomsten. Het vruchtgebruik van het kapitaal (huur, winst, rente, ...) moest worden vrijgesteld; wat was dit kapitaal immers anders dan "gespaarde arbeid die reeds zijn volle vergoeding vond". Toch konden bankiers, grootgrondbezitters, aandeelhouders aan de arbeiders hun woeker afpersen door de bescherming van de wettelijke voorrechten, de (klassen-)monopolies. Het socialisme wou dan ook een einde stellen aan deze monopolies. (2)

Maar hier liepen de meningen cruciaal uiteen. Het staatssocialisme à la Marx wou de totale economie, produktie, zowel als distributie, verenigen in een "allesomvattend monstermonopolie", de staat. Kapitaal, voortbrengingsmiddelen zouden vreedzaam of gewelddadig genationaliseerd worden; de produktē evenwel zouden naar de individuen gaan. De staat die als enige werkgever zou overblijven, zou uitgroeien tot een reusachtige

(1) B.R.T., Staatssocialisme en anarchisme, - Ontwaking. Strijdblad, 25-3-1902, p. 1-2.

(2) ID., art.cit., - Ontwaking. Strijdblad, 10-9-1902, p. 2-3.

bureaucratie, waarin elk individu tot een staatsbeambte, loonarbeider feitelijk, gedegradeerd zou worden. Kortom, alle menselijke aangelegenheden zouden in handen van de staat gecentraliseerd worden. Alle persoonlijke handel en wandel zou onder absolute staatscontrole komen te staan. Er zouden geen rechten, eventueel wel voorrechten, geen vrijheid, eventueel wel een broze verdraagzaamheid, meer bestaan. Het recht der meerderheid zou er zijn dwingelandij opleggen. Behoorde het overigens niet tot het wezen van elke regering dat deze haar macht steeds wilde vergroten, dit wilde zeggen de individualiteit beknotten, tot de staat "alles in allen" werd. Dat, aldus Ontwaking, was het "doel van het eind van de door Marx ingeslagen weg". (1)

Terzijde misschien een opmerking van Mesnil over het meerderheidsbeginsel dat in feite terugging op het door de "positief-wetenschappelijke" socialisten geroemde bewustzijn en wil van de massa. Volgens Mesnil was dit bewustzijn onbestaand; de massa had enkel driften, hooguit gevoelens. Het was echter begrijpelijk dat de socialisten "ons" het oppergezag van de massa wilden doen ondergaan, immers "ze waren er de vertolkers van". (2)

En tegenover deze marxistische staatsgreep stond de visie van Warren en Proudhon, de anarchisten, die alle menselijke aangelegenheden wilden laten regelen door de individuen of "vrijwillige groepen" en de staat wilden afschaffen. Immers de klassenmonopolies berustten op het gezag, de oplossing lag dus in de ontworteling van dit gezag, in de volle erkenning van haar opponent, de vrijheid, en niet in het nog meer versterken van de monopolies, van het gezag. En hoe kon dit? Jawel, door de volledige uitbreiding van de concurrentie, dit wilde zeggen een consequente toepassing van het liberalisme. De concurrentie die nu speelde gold inderdaad enkel voor de arbeiders, de lonen, niet voor de kapitalisten, het kapitaal, zodat de prijzen hoe genaamd niet tot de arbeidskosten daalden, en niet weinig inkomsten uit niet-arbeid mogelijk waren. (3)

(1) ID., ibid.; ID., art.cit., -Ontwaking. Strijdblad, 25-9-1902, p. 2.

(2) J. MESNIL, art.cit.

(3) B.R.T., art.cit., - Ontwaking. Strijdblad, 25-9-1902, p. 2, 10-10-1902, p. 3; inzake het economisch systeem van Proudhon
.../...

Een flater van Marx was het kapitaal van produkt te onderscheiden. Proudhon had er terecht op gewezen dat deze geen verschillende soorten rijkdom waren, maar wel "elkaar afwisselende toestanden of werktuigen" van één en dezelfde rijkdom. Alle rijkdom was inderdaad onderhevig aan voortdurende verandering van kapitaal in produkt (door arbeid) en omgekeerd (door verkoop). Daarom ook mocht er geen inbeslagname van het kapitaal door de maatschappij gebeuren. Wel moest het vruchtgebruik van dit kapitaal ten goede komen aan allen, en dit kon, door het realiseren van de natuurlijke concurrentie, de algemene vrijhandel, waardoor de prijs van het vruchtgebruik beperkt werd tot de kosten van de verhandeling. Dit zou elk klassen- en staatsmonopolie onmogelijk maken. (1)

De medewerker van Ontwaking zag vier klassenmonopolies. Ten eerste het geldmonopolie waarbij de regering aan enkelen het wettelijk voorrecht verleende een circulatiemiddel te creëren waardoor zij de prijs konden controleren. Indien echter het bankiersbedrijf zou worden vrijgesteld, zou ten gevolge van de grote concurrentie de prijs van het geld lenen verminderd worden tot de vergoeding van de arbeid eraan verbonden (bijvoorbeeld 0,75%), die dan niet meer als rente van het vruchtgebruik mocht worden gezien. De lage rente anderzijds zou de handel enorm doen toenemen, dus ook de vraag naar arbeid, waaruit een grote stijging van de lonen zou volgen : de arbeider zou zelf zijn natuurlijk loon, dit was de volle opbrengst van zijn arbeid, bepalen. Door het goedkoop lenen zou bovendien de winst dalen en met haar de prijzen. De huishuur zou miniem worden, iedereen kon immers goedkoop lenen om te bouwen. (2) Identieke mechanismen zouden op gang gebracht worden door de afschaffing van het grondmonopolie (de belasting was verantwoordelijk voor de rente), het tariefmonopolie en het patentmonopolie (op de uitvindingen). (3)

Tegenover de marxistische onteigening van het kapitaal ten voordele van de door de marxisten verafgode staat, stelde Proud-

.../...en het mutuelisme, cfr. supra, p. 13-14; zie ook D. GUERIN, o.c., p. 58-65; G. GURVITCH, Proudhon, Paris, 1965.

(1) B.R.T., art.cit., - Ontwaking. Strijdblad, 10-10-1902, p. 3.

(2) ID., ibid.

(3) ID., art.cit., - Ontwaking. Strijdblad, 25-10-1902, p. 2-3.

hon dus de onteigening van de monopolies die onder de bescherming van de staat stonden, de veralgemening van het vruchtgebruik van het kapitaal, de verafgoding van het individu en de ontkenning van de regering. Het aangewezen middel daartoe, de "meest vrije concurrentie" berustte op het principe van de volledige vrijheid van het individu, het recht op zelfregering over zijn persoon, zijn produkten, en zijn aangelegenheden, op het recht op verzet tegen het gezag van anderen. Stippen wij hier misschien aan hoe de auteur (B.R.T.) van deze artikelenreeks pleitte voor "lijdelijke tegenstand tegen de belastingsontvanger" - dwangbelasting was immers het levensprincipe van elk monopolie! -, evenals voor het afwijzen van elke onteigening en geweld. Zijn besluit, fundamenteel vrijheidslievend -, zowel in doel, als in middelen, moest dan ook Proudhoniaans geïnterpreteerd in tegenstelling met de eerder Kropotkiniaanse, libertair-communistische geest die sprak uit de meeste andere artikels. (1)

De kritiek op het reformisme enerzijds, het economisme anderzijds van de (vooral Duitse) sociaal-democraten zou ook na 1902 tot de constanten van Ontwaking blijven behoren. (2)

III. Inkeer of actie ?

De dokstakingen te Antwerpen in 1901 (3) waren een aanleiding tot stellingname in verband met zin en onzin van de syndicale beweging. Tot een deelname aan de actie is Ontwaking of de informele groep errond wellicht nooit gekomen (4); althans

(1) ID., ibid.; ID., art.cit., - Ontwaking. Strijdblad, 25-11-1902, p. 3-4; cfr. infra, p.

(2) Zie bijvoorbeeld K.J. WOLTERS, Eene gewetenszaak, - Ontwaking, 1904, p. 52-56; R. MICHELS, Over den tegenwoordigen toestand van het socialisme in Duitschland, - Ontwaking, febr. 1907, p. 49-62; ID., Duitsche toestanden, - Ontwaking, mei 1907, p. 195-199; F. DOMELA NIEUWENHUIS, Militarismus und Antimilitarismus unter Berücksichtigung der internationalen Jugendbewegung, von Dr. Karl Liebknecht, - Ontwaking, juli 1907, p. 274-285; J. MESNIL, Brieven uit Parijs, - Ontwaking, nov. 1907, p. 437-447.

(3) Over de dokstakingen in de Antwerpse haven, zie ondermeer K. VAN ISACKER, De Antwerpse dokwerker, 1830-1940, p. 125-135.

(4) Wat niet wil zeggen dat niemand van hen er bij betrokken zou geweest zijn; wellicht behoorden ook dokwerkers tot het anarchistische publiek van de Kapel, cfr. supra, p. 263-264.

uit niks blijkt het tegendeel en in ieder geval, waar men solidariteitslijsten opende voor andere acties (bijvoorbeeld voor de algemene staking van 1903 in Nederland, gebeurde dit niet voor de Antwerpse dokwerkers. (1)

Wat niet wil zeggen dat de stakingsactie Ontwaking onsympathiek was. Edward Joris bijvoorbeeld pleitte in de betreffende actie voor een internationale overeenkomst, dit was voor hem de enige mogelijke oplossing; de solidaire vereniging was de macht der verdrukten, aldus Joris. (2)

Maar het belang van de stakingen werd in de diverse commentaren algemeen vooral op het voor Ontwaking zeer belangrijke zedelijk niveau gesitueerd. Volgens V. Ressler immers, waren stakingen voor hervormingen geenszins lonend, het kapitalisme nam dit alles toch terug. Een staking van een bijzondere groep arbeiders kon hoogstens een tijdelijke verbetering betekenen, tastte geenszins het principe van het loonstelsel aan en had dus geen oprecht sociaal karakter. Het revolutionair karakter van een actie als de dokstaking lag op moreel vlak, in de "grote opleidende kracht", de bewustwording als gevolg van de staking: het inzicht in het onverbrekelijk triumviraat leger, wet en kapitaal, waarop de samenleving steunde. Dergelijke stakingen als de dokstaking waren de beste antimilitaristische propaganda, ze voedden de opstandsgeest en de solidariteit, ze versterkten het gevoel van kracht en eigenwaarde, zelfs al mislukte de staking of werd ze op "makke" wijze gevoerd, zoals bij de dokstaking het geval was. De werkstaking was een belangrijke leerschool voor de toekomst (3). Citaten uit P. Kropotkin en Charles Albert uit Temps Nouveaux (4) moesten dit onderstrepen.

-
- (1) Inzake houding van Ontwaking t.o.v. de grote spoorwegstaking van 1903 in Nederland; éfr. infra, p. 370-371.
- (2) E. GREENE, De strijd der dokkers, - Ontwaking, 25-1-1901, p. 1-2.
- (3) S. RABAUW, Werkstaking, - Ontwaking, 25-2-1901, p. 1-2; J.V., Werkstaking, - Ontwaking, Strijdblad, 25-10-1902, p. 3-4; ZORRASTRON, Brand, - Ontwaking, 25-3-1902, p. 1-2; deze laatste was een repliek op De Werker.
- (4) C. ALBERT, Werklieden of politiekiers?, - Ontwaking, 10-4-1901, p. 3; Wat een werkstaking is, - Ontwaking, 10-3-1901, p. 1-2.

Het artikel van Kropotkin handelde over de Londense werkstaking en pleitte onder andere voor een algemene werkstaking (in verschillende industrietakken), evenals voor het onder de arbeiders gaan van de anarchisten, evenveel argumenten die we terugvinden in de anarchistische koerswending naar het syndicalisme, die mede aan de grond lag van het revolutionair syndicalisme.(1) En in een repliek van Ontwaking op De Werker heette het zelfs dat een werkstaking, al dan niet gewelddadig, in ieder geval algemeen moest zijn, het voorspel van de sociale omwenteling, die de structuur van de heersende toestand zou vernietigen. (2) Toch vinden we in de hele militante periode geen enkele expliciete stellingname ten opzichte van het wordend revolutionair syndicalisme terug. Hooguit wordt een niet becommentarieerde beknopte weergave van een oproep van de libertairen uit het Luikse weergegeven : een oproep van de syndicaten zich te verenigen in een onafhankelijk "verbond van den arbeid", dat enerzijds de dagelijkse arbeidersstrijd zou voeren en anderzijds de hervorming van de burgerlijke maatschappij naar een andere maatschappij, zou voorbereiden, met als middel bij uitstek de "wereldlandsche werkstaking".(3) Al bij al hielden de meeste Ontwakers zich op veilige afstand van de arbeidersbeweging. Theoretisch stond men wel open voor de mede onder invloed van Kropotkin tot stand gekomen anarchistische wending naar het syndicalisme toe, wat zich ondermeer uitte in de benadrukking van de algemene werkstaking als voorspel tot de revolutie. Ontwaking mag het latere revolutionair syndicalisme sympathiek gevonden hebben, een teken dat er iets leefde.(4), het hield zich toch bij de orthodoxe anarchistische lijn van het libertair communisme, wanneer het weigerde de algemene werk-

-
- (1) ID., ibid.; inzake de wending van de Franse anarchisten naar het syndicalisme toe, cfr. supra, p. 32 e.v.
- (2) ZORRASTRON, Brand, - Ontwaking. Strijdblad, 25-3-1902, p. 1-2.
- (3) S. RABAUW, Aan de syndicaten, - Ontwaking, 25-9-1901, p. 3.
- (4) Zie Mesnil in het maandschrift vanaf 1903, onder andere in zijn brieven vanuit Parijs, cfr. infra, p. 372; zie ook de lovende, doch louter inhoudelijke boekbespreking D.V.D.E., Op weg naar een nieuwe maatschappij van C. Cornelissen, - Ontwaking. Tweemaandelijksch Tijdschrift, dec. 1902, p. 177-200; Cornelissen was het revolutionair syndicalisme erg genegen, cfr. supra, p. 76-77.

staking gelijk te stellen met de revolutie. Uiteindelijk had Ontwaking te maken met de eigenlijke arbeidersstrijd.

Niet minder omstreden was de kwestie van de propaganda van de daad. De zogenaamde propaganda van de daad was het werk van een afzonderlijk individu, ging niet terug op de anarchistische doctrine, was wel begrijpelijk, doch nutteloos, zo kan men de houding van Ontwaking terzake kort samenvatten.

Wat de reactionaire, de liberale pers niet in het minst, tolk als ze was van de heersende orde, ook mocht beweren, de aanslagen waren geenszins het werk van anarchistische complotten, zoiets was nooit bewezen - dat klopte overigens met de werkelijkheid (1), maar integendeel spontane individuele daden gesteld door afzonderlijke individuen. Een bewust anarchist kon overigens niet het werktuig zijn van een geheim genootschap: hij ontkende immers het gezag. Dergelijke drijfverijen konden onmogelijk anders dan ontspruiten aan het brein van de heersers en hun spreekbuizen, die een aanleiding nodig hadden om zich van de lastige anarchistische beweging af te maken. (2) Overigens had alle ernstige anarchistische literatuur - een anarchistisch programma en een partij bestond niet - nooit het geweld als anarchistisch middel of beginsel erkend (3) (wat vanwege Ontwaking nogal idealiserend was). Het anarchisme, aldus Ontwaking, was een theorie van vrijheid en van liefde, "geen moordpredikatie"; wat overigens met de moordenaars die zich niet op anarchisme beriepen? (4) Dergelijke daden, aldus V. Ressler, waren trouwens ondoelmatig, nutteloos geweld; ze veranderden niets aan de bestaande orde, ze waren integendeel koren op de molen van de reactie. (5)

-
- (1) Voor wat de propaganda van de daad in Frankrijk en te Luik aangaat, cfr. supra, p. 28 e.v., 89; eigenlijk ging deze propaganda wel, zij het met enige vertraging, terug op de anarchistische doctrine.
- (2) A. ROODIER, Veemgericāt, Ontwaking, 25-11-1901, p. 1-2; Laatste woorden van Czolgosz, - Ontwaking, 10-1-1901, p. 3-4; ZORRASTRON, Over complotten, - Ontwaking, 25-9-1901, p. 2-3.
- (3) R. RABAUW, De anarchistische beweging, - Ontwaking, 25-6-1901, p. 1-2.
- (4) A. ROODIER, art.cit.
- (5) S. RABAUW, De aanslagen en de pers, - Ontwaking, 25-9-1901, p. 1-2. J. ANDRIES, Over levensopvatting, - Ontwaking. Tweemaandelijksch Tijdschrift, sept. 1902, p. 97-115.

Toch was de algemene toon van de grote denkers en Ontwaking samen met hen, ten aanzien van de "daders" er één van respect en begrip. Vooreerst ging het bijna zonder uitzondering om zelfstandige, bewuste koelbloedige individuen; dit gold bijvoorbeeld zowel voor Czolgosz (1) als voor Bresci (2). Hun daden waren bovendien begrijpelijk, onvermijdelijk. Het ging om de opstand van de "gevoelsmensen" tegen het hen omringende onrecht. De aanslagen waren een "antwoord van omlaag op den roep van geweld van omhoog". Ze waren een uiting van offergezindheid, "nobeles toegankelijkheid"; de daders waren uit het martelaarshout gesneden; hun daad was een symbolische daad; een streven naar eeuwige rechtvaardigheid.(3).

Ofschoon het toch vrij individualistische Ontwaking begrip had voor de "noodlijdende" kon anarchie voor hen onmogelijk de verheerlijking van de diefstal inhouden en plaatste het zich ook hier op het pad van de orthodoxie. Op basis van het bekende "eigendom is diefstal" had men totaal ten onrechte de diefstal van de diefstal gewettigd. Diefstal, aldus Ressler, verlaagde de dief tot de "laagste van de laagste bourgeois". Hij koesterde dan ook een "diepe verachting" voor de "dief-zonder-noodzakelijkheid die anderen meesleepte" en zich als een "schijnheilige"

-
- (1) Laatste woorden van Czolgosz, - Ontwaking, 10-1-1901, p. 3-4; L. Czolgosz, jonge Pool, die zich op het anarchisme beriep en volledig op eigen houtje de Amerikaanse president McKinley doodde; Czolgosz zou tot geen enkele anarchistische groep behoord hebben, vandaar dat men hem in later jaren wel eens als een provocateur gebrandmerkt heeft; hij legde in ieder geval dezelfde koelbloedigheid aan de dag als Ravachol en Henry; voor hem, volgens Woodcock was hij waarschijnlijk neurotisch, was de president de incarnatie van het gehate systeem; G. WOODCOCK, o.c., p. 438-439.
- (2) J. MESNIL, Bresci, - Ontwaking, 25-6-1901, p. 2-3; G. Bresci, Italiaans anarchist die in juli 1900 koning Umberto van Italië doodde; volgens Woodcock zou dit gebeurd zijn in samenspraak met de anarchistische groep in Paterson, New Jersey; G. WOODCOCK, o.c., p. 325-326; G. ARVON, o.c., p. 115.
- (3) J. ANDRIES, art.cit.; A. ROODIER, art.cit.; S. RABAUW, art.cit.; ID., De anarchistische beweging, - Ontwaking, 25-6-1901, p. 1-2; ZORRASTRON, Hoe koningsmoordenaars sterven, - Ontwaking, 25-10-1901, p. 3-4; P.P., Moord, - Ontwaking. Strijdblad, 10-1-1902, p. 1-2; Uit Arthur Schopenhauer. De daad (Welt als Wille und Vorstellung), - Ontwaking. Strijdblad, 10-10-1902, p. 2-3; zoals reeds aangeduid had het merendeel van deze beschouwingen zo regelrecht uit J. MESNIL, Le mouvement anarchiste, p. 17-21, kunnen komen.

"gelukzoeker" ter rechtvaardiging anarchist noemde. (1) De diefstal was niets anders, aldus Ressler, dan een bestendiging van de maatschappij, die onloochenbaar leefde van de "gedachte van stelen". Tegenstanders van het gezag, moes^{ten} zich dan ook maar onthouden dit gezag zelf uit te oefenen. (2)

Ook te Antwerpen wilde men het communisme onmiddellijk in praktijk brengen. Een aantal mensen binnen de anarchistische tendens in de Kapel zijn alleszins betrokken geweest bij enkele kolonisatiepogingen die echter falikant afliepen. (3) Misschien lag dit laatste wel aan de basis van een wending binnen Ontwaking. In ieder geval schreef Ressler nog in april 1901 dat echt anarchistisch leven, ver van het illegalisme, elkaar vrij laten en elkaar helpen was en bijvoorbeeld in het kader van kolonies het vrije communisme toepassen. (4) Nadien echter zien we elk standpunt pro-kolonisatie steevast gevolgd van een relativerend tegenartikel. Zo wordt de tekst van de voordracht (met allerlei tips en waarschuwingen) door de kolonisator Frederik van Eeden (5) gevolgd door een stellingname tegen kolonisatie van Elisée Reclus, die meende dat men zich niet als echte navelstaarders mocht afsluiten van de wereld, waarbinnen nog heel wat mensen voor de "waarheid" moesten worden gewonnen. Trouwens wat men nooit kon buiten sluiten, waren wel de nefaste invloeden van die omringende wereld. (6)

Tegen het einde van 1902 kroop een Antwerpse aspirant-kolonisator, een handelsklerk, die het samen met "anderen parasieten" zou wagen, zelf in de pen. Volgens de schrijver was het noodzakelijk kolonies te vormen, teneinde al de "kamluizen"

-
- (1) S. RABAUW, Misvatting, - Ontwaking, 10-5-1901, p. 3.
 (2) ID., Na tien jaar, - Ontwaking, 25-4-1901, p. 3.
 (3) Voor wat de kolonisatiepogingen binnen de Kapel aangaat, cfr. supra, p. 273 e.v.
 (4) S. RABAUW, ibid.
 (5) F. VAN EEDEN, Kolonisatie. De hoogste vorm van coöperatie, - Ontwaking. Strijdblad, 25-3-1902, bijvoegsel.
 (6) Elisée Reclus over kolonisatie, - Ontwaking. Strijdblad, 10-4-1902, p. 2-3; inzake de kolonisatiebeweging in Frankrijk en Nederland en de reacties van de meest gezaghebbende anarchisten, cfr. supra, p. 57-59, 81-82.

(boekhouders, het personeel van de rijken of van de overheid) die niets nuttigs voortbrachten en daartoe ook niet in staat waren, maar van de produktie van de anderen leefden, een nuttige arbeid aan te leren. Dit laatste, aldus de anonieme auteur, was een *conditio sine qua non* om in geval van sociale revolutie de arbeid onmiddellijk te kunnen aanvatten, immers een "goede economische gang" was noodzakelijk voor het slagen van de revolutie. (1). Ook dit artikel werd gevolgd door een gezaghebbend tegenstandpunt en wel van Kropotkin, "nu enkele der Antwerpse kameraden uitzien naar middelen om een ontwerp van kolonisatie uit te voeren". Nagenoeg steeds, aldus Kropotkin in Les Temps Nouveaux van 9-15 mei 1896, onttrokken de kolonistoren zich aan de propaganda van de "algehele bevrijding" om zich te verliezen in onvruchtbare pogingen. (2) In 1903 werd de discussie verdergezet. Van Eeden kwam een tweede maal praten. Een ander Nederlands kolonistator, Luitjes, kwam eveneens praten, zijn boek over kolonisatie werd besproken. (3)

Echte actie heeft de groep rond Ontwaking buiten haar propaganda door het woord en de daad van het individuele leven, wellicht nooit gevoerd, tenzij misschien wat we zouden kunnen noemen de solidariteitsacties ten voordele van de slachtoffers, van onrechtvaardigheid, repressie, enz. Bovendien lag ook hier de nadruk op de geschreven propaganda : het ruchtbaarheid geven aan de zaak via Ontwaking. In tweede instantie ging men dan wellicht dikwijls de solidariteit een financiële gestalte geven door het openen van steunlijsten. Soms was men betrokken in het opzetten van vrij massale campagnes met comités, betogingen, enz..(4)

-
- (1) Wat er te doen valt, - Ontwaking. Strijdblad, 25-11-1902, p. 1-2.
- (2) Kropotkin over kolonisatie, - Ontwaking. Strijdblad, 25-12-1902, p. 1-3.
- (3) F. VAN EEDEN, Kommunistische vestigingen, - Ontwaking, maart 1903, p. 62-72; T. LUITJES, Kolonisatie. Kroniek en Kritiek, - Ontwaking, mei 1903, p. 108-122; Boeken en tijdschriften, - Ontwaking, maart 1903, p. 82-83; zie ook E. GREENE, Kolonisatie, - Ontwaking, jan. 1903, p. 7-13.
- (4) Vanaf 1905 in de campagnes ten voordele van medewerker Joris en de Spaanse vrijdenker Ferrer, cfr. infra, p. 377 e.v.

Een eerste perscampagne (binnen de kolommen van Ontwaking) werd vanaf het eerste nummer van de nieuwe reeks in 1901 op gang gebracht ten voordele van de gekerkerde Luikse anarchist J. Moineau, die volgens Ontwaking veroordeeld was omwille van zijn overtuiging en niet omwille van de door hem gegooide bom. Moineau, aldus Ontwaking in zijn typische antiparlementaire stijl, had niets te verwachten van "parlementarij" of van volksleiders, dus ook niet van de socialisten. Alles zou uiteindelijk afhangen van de "drang van buiten af", ofschoon, aldus Ressler, ook van het onbewuste en spontane volk, dat enkel "politieke en directe buikbelangen" kende, en waarvan in ieder geval niet direct iets te verwachten viel. Het volk was de "oerschuld" van alles, want steeds volgens Ressler zouden er "geene dwingelanden zijn, indien er geene slaven waren". Het (lange) wachten was dus op een ware volksbeweging. (1) De regelmatig terugkerende commentaren in verband met de gevangenisstraf van Moineau bleven steeds in dezelfde zin doorhameren op de parlementaire onmacht, indien er het volk niet zou zijn. Alleen het volk kon de slachtoffers van de repressie bevrijden, tenminste als men bij dit volk het geweten wist wakker te schudden en een brede verontwaardiging wist op te wekken. In het algemeen bleef de minachtende toon die eerst ten aanzien van het volk aangeheven werd achterwege en toen Moineau einde 1901 (voorwaardelijk) op vrije voeten kwam te staan, was dit enkel en alleen het werk van het (weliswaar wakker gemaakt) volk. (2)

Eveneens solidair verklaarde Ontwaking zich naar aanleiding van de oproep van de Madrileense anarchistische La Revista Blanca, met de anarchistische slachtoffers van de repressie (door middel van gevangenzetting, broodroof, enz.), waarmee de Spaanse overheid de sterke, hoofdzakelijk anarchistische arbeidersbewe-

-
- (1) S. RABAUW, Amnestie en anarchisten, - Ontwaking, 10-1-1901, p. 1-2; in verband met Moineau en ondermeer de pleidooien vanwege Onze Vlagge voor zijn vrijlating, cfr. supra, p. 89, 233.
- (2) S. RABAUW, Amnestie, - Ontwaking, 10-3-1901, p. 1; ID., Nog Moineau, - Ontwaking, 25-4-1901, p. 2; ZORRASTRON, Jules Moineau, - Ontwaking, 10-10-1901, p. 3; A. ROODIER, Regeringsedelmoed, - Ontwaking, 10-12-1901, p. 2-3.

ging te Barcelona de kop wilde indrukken. Ontwaking verklaarde zich bereid voor België geld in te zamelen. (1)

Er bestond op zijn zachtst gezegd geen goede verstandhouding tussen Ontwaking en de andere anarchistische groepen in Vlaanderen, meer bepaald in Antwerpen. In De Vrije Socialist van 30 maart werd in een artikel, ondertekend met de veelbetekenende naam Abeit Invidia, met de bedoeling een impasse te doorbreken, het voorstel geopperd een goedkoop blad voor de hele Vlaamse beweging op te richten. De prijs die gevraagd werd voor "De Ontwaking" (men bedoelde uiteraard Ontwaking) was "teveel om het gemakkelijk onder de arbeiders te verspreiden, vooral wanneer er tal van centsbladen verschijnen". En, stelde de schrijver zich de vraag, waarom zouden Gent, Antwerpen en Mechelen daartoe geen gezamenlijk initiatief kunnen ontwikkelen? Het ware goed daarover overleg te plegen ter gelegenheid van het komende anarchistisch Paascongres georganiseerd door de Brusselse vrije groep. (2) Een veertien dagen later pikte Julius Mestag van het Antwerps Revolutionair Comité (3) in een lezersbrief in op deze oproep om met de groepen van Mechelen, Antwerpen, enz. een Vlaams strijdblad uit te geven, waarbij hij ook vertelde over zijn contacten met de groep rond Ontwaking. (4)

-
- (1) S. RABAUW, Wederlandsche solidariteit, - Ontwaking, 25-5-1901, p. 2; ID., Wereldlandsche solidariteit, - Ontwaking, 10-9-1901, p. 1-2; inzake de Spaanse anarchistische beweging zie ondermeer G. WOODCOCK, o.c., p. 347 e.v.
- (2) ABEIT INDIVIDIA, Uit België, - De Vrije Socialist, 20-3-1901, p. 1.
- (3) Over Mestag en de periodieken die hij inspireerde, cfr. supra, p. 113.
- (4) Mestag beweerde reeds twintig maal geschreven te hebben, ware er niet het "onrecht mij door Belgische en Hollandsche kameraden aangedaan op enkel schrijven van een z.g. Antwerpsche anarchist"; steeds volgens Mestag zou hij na zijn vrijlating contact hebben opgenomen met de "vrije groep", die echter spoedig een "letterkundig genootschap" bleek te zijn, waar men mensen van allerlei pluimage aantrof, "vooral flaminganten of Vlaamsche nationalist"; waarop hij contact zou opgenomen hebben met de dragers van een "vrije socialistische kandidatenlijst", evenals tot "het werkende element" van de Vrije Groep, doch "het gezelschap der fijn gepommaarde luitjes uit de V.G. scheen hun aangenamer te zijn."; een eerste poging tot organisatie onder zijn impuls was Voorwaarts, dat hem naar zijn zeggen echter niet bevredigde, waarop het Revolutionair Comité werd opgericht, dat op dat ogenblik het blad De Galeiboeuf op stapel had staan; J. MESTAG, Waarde redacteur, - De Vrije Socialist, 3-4-1901, p. 4.

Intussen had ook Ontwaking gereageerd op de oproep van Abeit Invidia met de mededeling dat haar kolommen openstonden voor "vrij-willende, zelf-bewuste mensen", niet voor "anarchisten - meelopers". In ieder geval deed Ontwaking niet mee aan "zogezegd vrij socialistische en ook wel anarchistische blaadjes", "vrijzinnige partijen", waarvan het libertaire slechts een voorwendsel was om een persoonlijke wrok, bijvoorbeeld het teloor zien gaan van een politieke carrière, uit te razen. De anarchistische beweging was een strijd van gedachten en beginsels tegen toestanden en ook partijen, zoals de sociaal-democratische, maar geen oefenterrein voor het uitvechten van persoonlijke veten met allerlei sociaal-democraten. Voor Ontwaking waren de initiatiefnemers van het Vlaamse blad, alleszins J. Mestag, niets meer dan ontgoochelde ex-socialisten die nu eens hun al even partijpolitieke wraak wilden nemen. (1)

Intussen was op 7 en 8 april 1901 het anarchistisch Paascongres doorgegaan. Mestag was er aanwezig en evalueerde op zijn manier de beweging te Antwerpen. Twee groepen bestonden er momenteel in de metropool : de Vrije Groep die uit "vegetariërs en Tolstojanen" bestond en Ontwaking uitgaf enerzijds, het helemaal niet "idealistisch", doch volkomen Revolutionair Comité, dat vooral onder de dokwerkers militeerde anderzijds. Waarop iemand van de vrije groep zou geprotesteerd hebben : "Ce groupe est anarchiste, différemment, mais il l'est." (2) Ook in De Vrije Socialist werd een verslag gemaakt van het congres, en wel door de Mechelse anarchist F. Verbelen, die op zijn beurt opriep tot versmelting van de bladen van de twee anarchistische groepen, waarbij de Mechelaars, aldus Verbelen, zich maar wat graag zouden aansluiten. (3)

-
- (1) ONTWAKING, Rond het Paasch-congres, - Ontwaking, 10-4-1901, p. 2-3.
- (2) Le Réveil des Travailleurs, 13-4-1901, p. 3.
- (3) F. VERBELEN, Uit België, - De Vrije Socialist, 20-4-1901, p. 3; over Verbelen, cfr. supra, p. 111-112.

Ontwaking was trouwens niet erg te spreken over het congres: "Wij kregen niet bijzonder welwillende bedenkingen van sommige kameraden over het congres"; zo moest men bijvoorbeeld een ingangkaart hebben en, typerend voor de algemene houding van Ontwaking, "voor zulke dingen juist zijn wij tegen congressen". (1) In hetzelfde nummer reageerde E. Joris bovendien nog eens heftig tegen Mestag en zijn vrienden, "die pretenderen anarchist te zijn", doch zich aanstelden als een partij en alsdusdanig de sociaal-democraten opvraten. Het "uitkraamsel" van dergelijke "revolutionair groepje waanwijze, beginselloze gelukzoekers", voor wie het doel de middelen heiligde, was een bijzonder goed voorwendsel voor de sociaal-democratie om het anarchisme zomaar af te doen. (2) Nog in hetzelfde nummer werd gereageerd op de oproep van de Mechelaar Verbelen in De Vrije Socialist. Het standpunt, aldus Ontwaking, bleef hetzelfde: zijn kolommen stonden open, doch een versmelting was uit den boze. Ontwaking was niet het blad van een anarchistische groep, maar steunde uitsluitend op persoonlijk initiatief. (3) Ontwaking was altijd bereid valse gedachten als dusdanig te bestrijden, zonder daarom personen of partijen zelf aan te vallen, dat liet men over aan de politici. Ontwaking wou "bewustmaken". (4)

De discussie zou daarna nog een tijd op lokaal Antwerps vlak uitgevochten worden, met name zou Ontwaking nog eenmaal reageren op aanvallen van De Galeiboef, de tolk van het Revolutionair Comité, onder andere in verband met het feit dat Ontwaking zou aangeprezen zijn in De Werker en een plaats hebben in de officiële bibliotheek (wat niet te verwonderen zou zijn, gezien de

-
- (1) ONTWAKING, Paasch-congres, - Ontwaking, 25-4-1901, p. 2.
 (2) E. GREENE, Verkeerde opvatting, - Ontwaking, 25-4-1901, p. . 2.
 (3) Cfr. supra, p. 286-290.
 (4) ONTWAKING, Nog het Paasch-congres, - Ontwaking, 25-4-1901, p. 3-4.

contacten van Ontwaking in die milieus : de Bom, Baekelmans, enz.). (1) In de opvolger van De Galeiboef, De Noodkreet, konden wij tenslotte nog een uitval noteren tegen "hoog ontwikkelde individualiteiten" die "op eigen kost reclame maken in de rioolvod der Ossenmarkt , in de verschillende organen der democratische partij, de Frut (Gazet van Antwerpen) uitgezonderd", waarmee de discussie, voor zover wij kunnen nagaan, gesloten was.(2)

In 1902 kwam de kwestie van organisatie nog eens ter sprake naar aanleiding van een oproep van een zekere Jean Hardy tot een "Entente Révolutionnaire" of "Revolutionaire Overeenkomst" die de vereniging vooropstelde van alle socialistische groepen met een revolutionair karakter, om de algemene werkstaking, ter voorbereiding van de sociale revolutie, te propageren; deze vereniging zou uiteindelijk uitgroeien tot een grote federatie, die eigenlijk een soort "Confédération révolutionnaire du travail" zou worden. (3) Volgens Ontwaking maakte dergelijke overeenkomst of poging tot revolutionaire organisatie deel uit van het autoritair socialisme; centralisme en tucht ten nadele van het persoonlijk initiatief maakten gebrek aan resultaten bijna vanzelfsprekend; de overeenkomst was bovendien een waarschuwing voor de vijand. Het anarchisme daarentegen was een "spontane en persoonlijke tactiek", wilde "zelfdenkende mensen" vormen, die zelf éénmaal onverwacht en dus erg gevaarlijk zouden opstaan zonder organisatie of ordewoord. Waarop J. Hardy persoonlijk een brief naar Ontwaking schreef, waarin hij benadrukte dat binnen de entente ieder zijn ideeën zou bewaren, dat men de bedoeling had propaganda te maken voor, de geesten voor te bereiden op de algemene werkstaking en dan maar af te wachten, daartoe was ook geenszins een "comiteit" nodig. Maar Ontwaking was geenszins te overtuigen, het manifest was overigens ook voor-

(1) ID., Een weekblad, - Ontwaking, 10-5-1901, p. 2; S. RABAUW, Waarheen?, - Ontwaking, 10-5-1901, p. 2; het betreffende nummer van De Galeiboef is wellicht niet bewaard gebleven.

(2) De Noodkreet, 15/31-5-1901.

(3) Zie ondermeer J. HARDY, Révolutionnaires, unissez-vous!, - Le Réveil des Travailleurs, 11-10-1902, p. 1; J.H., Pourquoi une entente révolutionnaire?, - Le Réveil des Travailleurs, 19-10-1902; ONTWAKING, Revolutionaire overeenkomst, - Ontwaking. Strijdblad, 25-10-1902, p. 3; inzake de pogingen tot een nationale anarchistische organisatie in België; cfr. supra, p. 90-91.

stander van geweld, de sociale revolutie was evenmin als de werkstaking een doel, doch enkel een middel. Ze zou slechts efficiënt zijn als ze het logisch gevolg was van de evolutie in de geesten : rijpheid, bewustzijn waren minstens even belangrijk als economische ontvoogding. Men moest niet handelen door onsamenhangende elementen door toegevingen te bundelen in een onmogelijke overeenkomst, maar wel door toekomstmensen te vormen met helder inzicht, in het doel, namelijk een samenleving van vrije lieden. De middelen daartoe, die exclusief buitenwettelijk moesten zijn, mochten uiteraard niet veronachtzaamd. Een algemene werkstaking kon zeker efficiënt zijn op voorwaarde echter dat ze voortspoot uit de krachtdadige wil van bewuste mensen, dit wilde zeggen dat een overeenkomst niet nodig was, dat het persoonlijk initiatief meer dan voldoende was en dat daaruit spontaan een overeenkomst zou groeien. (1)

Wij wisten reeds dat Ontwaking zich geenszins als de tolk van een anarchistische groep zou zien, dan wel als het resultaat van louter persoonlijk initiatief. Het mocht dan ook niet verwonderen dat het zich totaal weigerachtig opstelde ten aanzien van elke vorm van organisatie tussen de groepen onderling. Dit kwam de facto een eerste maal tot uiting toen in 1901 de oprichting van een Vlaams anarchistisch blad aan de orde werd gesteld. De individualistische (literaire) anarchisten, inderdaad grotendeels van vrijzinnige, Vlaamsgezinde, intellectuele en artistieke huize (dit geldt zeker voor de officieuze woordvoerders van de "vrije groep" in Ontwaking) konden het blijkbaar moeilijk hebben met de hoofdzakelijk uit socialistische middens afkomstige leden van het Antwerps Revolutionair Comité, aan wie ze dezelfde partijpolitieke opstelling als de sociaal-democraten verweten. Omgekeerd konden de leden van het Revolutionair Comité, vertrouwd wellicht met de sociale strijd van elke dag, moeilijk overweg met wat voor hen eigenlijk de salon-revolutionairen van Ontwaking waren, die geen kaas gegeten hadden van de sociale strijd. Voor hen waren de Ontwakers dan ook gemakkelijke individualisten, die slechts lippendienst bewezen aan de revo-

---

(1) ONTWAKING, Revolutionaire overeenkomst, - Ontwaking. Strijdblad, 25-10-1902, p. 3-4.

lutie, inderdaad soms tolestojaans (geweldloos), maar vooral, in het spoor van Mesnil (en verder Reclus trouwens), individueel-idealistisch waren. Dit kwam duidelijk naar voren ter gelegenheid van de door Hardy in 1902 voorgestelde Revolutionaire Overeenkomst. Tot op de top gedreven anarchistisch orthodox (1), verwerpen zij elke overeenkomst van dergelijke aard en poneerden zij dat dergelijke samenwerking slechts spontaan uit de krachtdadige wil van bewuste mensen mocht geboren worden: in rasechte bond zonder naam stijl moest het hun van het hart dat sociale revolutie (een middel!) slechts efficiënt zou zijn als ze het logisch gevolg van een evolutie in de geesten was. Bijna was het voldoende voor Ontwaking mensen te vormen met helder inzicht van het doel, namelijk een vrije samenleving, om die nagenoeg onmiddellijk te verwezenlijken.

IV. Geen Communistische maatschappij zonder bewuste individuen

Over de toekomstmaatschappij naar anarchistisch model werd eigenlijk weinig geschreven in Ontwaking. Men geloofde wel sterk in de komst van deze toekomst samenleving, maar, aldus J. van Overloop, men wist niet wanneer deze zou komen en zou ze wellicht ook nooit meemaken. (2) En op een andere plaats had dezelfde het over de toekomstmaatschappij die wellicht communistisch zou zijn, ofschoon het autoritair zou zijn te willen voorspellen hoe die maatschappij er precies zou moeten uitzien, wat uiteindelijk de overtuiging van Mesnil was. (3)

(1) Inzake de anarchistische orthodoxie terzake, en dan voornamelijk van de kant van de voornaamste anarchistische denkers in Frankrijk, cfr. supra, p. 62 e.v.

(2) J. ANDRIES, Over levensopvatting, - Ontwaking, Tweemaandelijksch Tijdschrift, sept. 1902, p. 97-115; wat hem een reactie van Mesnil opleverde, A.M.V.C., M 525, B, Mesnil aan Ressler, 6-11-1902, "Wij zullen de toekomst samenleving niet zien, etc. Il faut être bien jeune encore pour se consoler par la vision d'un monde qu'on ne verra jamais, par un produit de son imagination qui sans doute ne deviendra jamais réalité... Dire que nous ne verrons pas de réaliser la société que nous rêvons c'est presque dire qu'elle ne se réalisera pas... On ne peut vivre ainsi, il faut agir dans le présent ... autant que le présent le permet. Et cela est possible. Il faut être anarchiste non dans l'avenir, mais dès aujourd'hui, agir en anarchiste, c'est une question de tempérament et non de théorie; celui qui agira ainsi aura raison, quelque soit la forme sociale de l'avenir ..."

(3) Zie de reeds geciteerde brief; cfr. supra, p. 107; zie ook .../...

In ieder geval zou de anarchistische samenleving een totaal vrije samenleving zijn, waarvoor nu reeds vrije, bewuste individuen moesten gevormd die deze samenleving zouden aankunnen. In de anarchistische toekomstmaatschappij zouden deze bewuste individuen hun eigen zaken behartigen, hetzij door vrije samenwerking, hetzij alleen, in elk geval zonder afstand van het persoonlijk initiatief te doen. (1) Dat was een fundamenteel anarchistisch credo, waar zowat alle anarchisten zich op beriepen, dat indien men er niet alle kanten mee uitkon, dan toch met erg uiteenlopende concrete vormgeving kon bedacht worden. Zoals gezegd was dat iets waaraan Ontwaking zich niet vaak gewaagd heeft. Toch is het mogelijk doorheen de kritieken op de verschillende instellingen een beeld te krijgen van de visie van Ontwaking op de toekomst. Bovendien mocht Ontwaking zich zelf niet aan veel toekomstperspectieven gewaagd hebben, de teksten die de Ontwakers publiceerden in verband met de noodzakelijke integratie van handen- en hersenarbeid, de perspectieven van een toenemende produktie, in verband met werktijdverkorting en creatieve vrijetijdsbesteding, in verband met de organisatie van de produktie-eenheden in de toekomst, enz., waren voornamelijk afkomstig van figuren als Kropotkin, Reclus en anderen die ontegensprekelijk in de sfeer van het anarcho-communisme evolueerden. (2) Niet in het minst inzake de economische organisatie van de toekomstige maatschappij (was het niet dit aspect in de eerste plaats dat het libertair communisme tot communisme maakte?) was de oriëntering naar een communistisch toekomstmodel (bijvoorbeeld gespiegeld aan Kropotkins Conquest of bread) onloochenbaar.

.../... de polemiek tussen de zuivere kunstenaars van Alvoorder en Ontwaking, cfr. infra, p. 345 e.v.

- (1) S. RABAUW, Over afvaardiging en algemeen stemrecht, - Ontwaking. Strijdblad, - 10-5-1902, p. 2-3.
- (2) P. KROPOTKIN, Hersen- en handen arbeid (uit Van veld, fabriek en werkplaats), - Ontwaking. Strijdblad, 25-8-1902, p. 2; Fields, Factories and Workshops werd uitgegeven te London in 1899; E. RECLUS, Nu en Straks, - Ontwaking, 25-8-1901, p. 2-3; SEVERIN, Hoe men anarchist wordt (Uit "Les Temps Nouveaux"), - Ontwaking, 10-6-1901, p. 3-4.

In de kritiek op het kapitalisme was reeds gewezen op de mogelijkheid en de noodzaak de produktie te regelen volgens aller behoeften. Hoogst wenselijk was het voor Ontwaking de produktie van voedsel, woningen, kledij, en andere noodzakelijke goederen te doen verlopen volgens het sociaal belang. Grond en produktiemiddelen behoorden feitelijk aan de gemeenschap. Daar waren anarchisten en staatsocialisten het eens : alle gemeenschappelijk goed diende onteigend te worden, de arbeid (enige bron van inkomsten) moest gesocialiseerd worden : ieder moest volgens eigen kracht meewerken aan de gemeenschappelijke produktie en volgens de eigen behoeften ervan genieten. Daartoe was slechts één oplossing : de sociale revolutie. De mensen begrepen de noodzaak van een "revolutionaire orkaan", immers "het ideaal" was niet mogelijk in het vigerend systeem; deze orkaan zou overigens zoveel minder gewelddadig zijn dan de dagelijkse som van geweld binnen het kapitalisme. (1)

Vollledigheidshalve moest aan deze algemeen libertair-communistische teneur een éénmalige, zij het languitgerokken, reformistisch-Proudhoniaanse noot toegevoegd. Anarchisten en socialisten mochten volgens deze een gemeenschappelijk uitgangspunt hebben, namelijk de arbeid als enig waardebepalend element; de realisatie ervan moest op een vreedzame wijze gebeuren, met name niet door de onteigening van het kapitaal, maar wel door het veralgemenen van het vruchtgebruik van dit kapitaal en dit kon slechts door een optimale, consequent liberale concurrentie. Maar zoals gezegd week de steller dezer af van de algemene trend in Ontwaking. (2)

Duidelijker communistischer dan Joris kon het echter niet uitgedrukt : "Ieder brenge voort volgens zijne krachten en geniete volgens zijn behoeften." (3)

---

(1) HANS, Waarom wij liberalen zijn, - Ontwaking. Strijdblad, 25-4-1902, p. 1-2; 25-5-1902, p. 2-3.

(2) Zie ook de reserves van Mesnil ten aanzien van bepaalde elementen van het Kropotkiniaans denken, cfr. infra, p. 338, voetnoot I.

(3) E. GREENE, Kolonisatie, - Ontwaking, jan. 1903, p. 7-13.

We zagen reeds hoe volgens Ontwaking wetten zinloos waren als er geen bewuste volksbeweging bestond om deze wetten te dragen en hoe omgekeerd, als deze beweging er wel was om zijn wil op te leggen, parlement en wetten verder totaal nutteloos waren, evenals hoe een amnestiebeweging enkel succes kon hebben als ze de uitdrukking van de volkswil was (1), maar hoe ook anderzijds niet zelden het bewustzijn van datzelfde volk in vraag werd gesteld. En hier lag precies de kern van de anarchistische zending die Ontwaking zichzelf toebedacht.

Het was niet waar, aldus Ontwaking, dat men eerst moest werken aan de economische bevrijding en pas daarna aan de opbouw van de persoonlijkheid (en met deze van de toekomstige maatschappij). Het omgekeerde was veel meer waar : de toekomstmaatschappij zou niets anders zijn dan wat het revolterende volk (dit wil zeggen de individuen die het samenstelden) ervan maakte. Maar de individuen moesten rijp zijn voor de toekomstmaatschappij, de "voldragenheid der evolutie", de rijpheid, de ontwikkeling van de massa bepaalde de duurzaamheid van de revolutie. (1) De struikelsteen van alle revolutionaire bewegingen was niet voor niets tot nu toe altijd het gebrek aan bewustzijn bij het volk geweest, dat de leiding uit handen gaf aan een stel enkelingen, dictators, met hun vals gevoel van verantwoordelijkheid). Individuen, aldus Ontwaking, konden slechts toelichten en voorbereiden. Uiteindelijk was enkel en alleen de "spontane samenbundeling van de bewuste individuen" doelmatig. Het kwam er dan op aan bij de massa initiatief, bewustzijn van eigen macht en waarde op te wekken. Pas wanneer dat in voldoende mate was gebeurd, was een omwenteling mogelijk. Kortom : de toestanden zouden niet verbeteren zonder de verbetering van de individuen, of

---

(1) S. RABAUW, Misvatting, - Ontwaking, 10-5-1901, p. 3.

anders : de revolutie in de geesten diende de revolutie in de zaken vooraf te gaan en dat was iets waar de meeste orthodoxe anarchisten akkoord mee konden gaan. (1)

Wat Ontwaking dan ook op het oog had was de algemene ontwikkeling van iedereen op een veelzijdige en harmonische wijze, tot individuen die zichzelf bezaten, zelfstandig, in staat "alleen te staan", en bewust (zonder voorgedij) van hun menselijke waardigheid en de daaraan verbonden rechten, "innerlijk vast overtuigd", "fiere karakters die tot niemand meester zeggen". Anarchie was niets anders dan "autarchie", "zelfregering", erkenning van het "hoogste ware gezag, dat wat de mens over zichzelf uitoefende" (het gezag van het hoogste in zich over het lagere), met slechts verantwoordelijkheid af te leggen tegenover zichzelf. (2)

De nadruk op de mogelijkheid tot een dergelijk zelfstandig, bewust individu te worden, het geloof in de wereldveranderde consequenties daaraan verbonden, leidde op sommige plaatsen zelfs tot een minachting ten aanzien van het volk : "uw honger, uw verstomping, uw lijden zijn de straf uwer grenzeloze lankmoedigheid, uwer weergalozе buigzaamheid, uw laatschap hebt ge zelf geweld." (3) Mesnil geloofde trouwens niet in een sociologische entiteit als het volk, en wou dit zeker niet ophemelen. Veel belangrijker trouwens dan te gaan vulgariseren om zoveel mogelijk middelmatige mensen te bereiken (niet iedereen was in staat de ideeën in hun integriteit te vatten), was het te beschikken over een minderheid van mensen die karakter hadden en

-
- (1) ID., De bloedige meiweek, - Ontwaking, 25-5-1901, p. 1-2; ID., Onbewustheid, - Ontwaking. Strijdblad, 10-5-1902, p. 1; ZORROSTRON, Geweld en wetten, - Ontwaking, 25-4-1901, p. 1-2; ID., Beschavingswerk, - Ontwaking, 10-5-1902, p. 3.
- (2) S. RABAUW, Na tien jaar, - Ontwaking, 25-4-1901, p. 2; ID., Over afvaardiging en algemeen stemrecht, - Ontwaking. Strijdblad, 10-5-1902, p. 2-3; HANS, Lapzalf, - Ontwaking. Strijdblad, 25-2-1902, p. 1-2.
- (3) P. PARDIET, De weldaden van het gezag, - Ontwaking, 25-12-1901, p. 2-3.

"eerlijk" waren. (1)

Het moest dan ook niet verwonderen dat bij Ontwaking de nadruk lag op de individuele werking (en niet de collectieve actie) door woord (Ontwaking bijvoorbeeld) en gedrag : een leven conform met zijn overtuiging, dat was pas echte propaganda van de daad. (2) Een typisch voorbeeld van zo'n individuele actie (die indien veralgemeend toegepast de huidige orde zou omgooien) was de dienstweigering, die "zelfopoffering met christelijke wortels" uit "eerbied voor het mensenleven" door "zedelijk verheven lieden". (3) Een ander voorbeeld was de individuele belastingsweigering. (4)

Ontwaking mocht wat economische denkbeelden betreft zowel in analyse, als in toekomstvisie, en ook in de aangewende revolutionaire middelen (zoals de algemene staking en de sociale revolutie) veel inspiratie geput hebben uit en globaal het libertair communisme genegen zijn, het had, in het spoor van Mesnil, ontegensprekelijk een eigen specifieke klemtoneel gelegd op de noodzaak van de individuele morele ontwikkeling en actie als essentiële, en zelfs eerste revolutionaire factor. In het spoor van en ook bij monde van haar directe geestelijke voorganger was het zelfs niet vrij te pleiten van een verachting ten aanzien van het volk en een voorkeur voor de bewuste minderheid (het was merkwaardig hoe de anarchisten hun nadruk op de spontane

-
- (1) ZORROSTRON, art.cit.; zie ook A.M.V.C., M 525, B, Mesnil aan Ressler, 6-11-1902, "La propagande ne doit pas être fait en vue d'attirer la plus grande nombre d'adeptes, mais en vue d'attirer les meilleures, il faut garder les idées dans leur intégrité, les vulgariser c'est les fausser; tout le monde n'est pas capable de les comprendre, il faut s'y résigner et s'adresser à ceux qui ont assez de tempérament ou d'instruction pour concevoir et retenir les idées qu'on leur communique... On ne peut compter sur cette grande masse amorphe qu'on appelle le peuple... ce n'est pas une raison pour que nous remercions à nos idées et que nous en adoptions de plus superficielles ou de plus grossières pour être compris de la masse. Il vaut mieux être une petite minorité de gens vraiment propres ayant un caractère, sincères et honnêtes qu'une majorité confuse faite en grande partie de médiocres et de pêcheurs-en eau trouble."
- (2) S., Van den ivoren toren, - Ontwaking, 25-10-1901, p. 3; J. MESNIL, Buitenwettelijke actie, - Ontwaking, 10-5-1901, p. 1-2.
- (3) HANS, De grondvesten kraken!, - Ontwaking. Strijdblad, 25-3-1902, p. 3; ZORRASTRON, Eene gewetenszaak, - Ontwaking, 10-9-1901, p. 3.
- (4) Belastingsweigering, - Ontwaking. Strijdblad, 10-6-1902, p.3.

volksbeweging - soms op een bijzonder antidemocratische wijze - wisten te combineren met de rol die ze een agerende bewuste minderheid toekenden, zie bijvoorbeeld hun visie op het syndicalisme). Het was dan ook verwonderlijk, bijna onbegrijpelijk, in ieder geval uitermate typerend, dat Mesnil Ontwaking waarschuwde voor wat hij noemde : "... la tendance Révolte-Temps Nouveaux : la substitution comme idéal du communisme (anarchiste) à l'anarchisme, la prédominance réelle et effective de la question économique sur toutes les autres dans les préoccupations journalières comme dans les théories; la croyance à un coup de théâtre final (révolution, grève général) amenant l'avènement d'une société communiste; la conviction que le peuple, la masse est si réceptable de toutes les vertus et vaut beaucoup mieux que la bourgeoisie..." (1)

- (1) A.M.V.C., M 525, B, Mesnil aan Ressler, 6-11-1902; deze brief was geschreven met als concrete aanleiding de brochure van J. Van Overloop Over levensopvatting, waarin volgens Mesnil te sterk de nadruk was gelegd op de economische ontvoogding; reeds eerder had hij aan Ressler geschreven dat Ontwaking wat ter plaatse trappelde en nogal gemakkelijk de lijn Révolte-Temps Nouveaux navolgde, Mesnil aan Ressler, 22-9-1902; vooral de eerste brief gaf bijzonder goed de opinie van Mesnil en met hem, ^{van Ontwaking} ondanks alle waarschuwingen die Mesnil meende te moeten toesturen, weer inzake het grote belang aan de ontwikkeling tot zelfstandige individuen gehecht; wij geven er dan ook een aantal typerende passages uit weer : "Eerst de economische onafhankelijkheid om de morale mogelijk te maken." Bien que cette phrase puisse être juste si l'on entend par là qu'il n'est point possible de se développer moralement si l'on est réduit à une misère semblable à celle de la partie la plus infortunée du prolétariat, elle prit à l'équivoque et fait croire à une conception semblable à celle des socialistes qui fait dépendre le développement intellectuel et moral du développement économique. On voit souvent ... des propositions comme : il n'y a de liberté pour personne tant qu'il n'y en a pas pour tout le monde, le développement de chacun est lié au développement de la communauté, etc. Tout cela est faux, notamment par absolutisme, nous pouvons nous développer moralement, devenir des hommes libres, nous débarrasser des préjugés, rejeter les entraves morales, et même les matérielles dans la mesure de possibilité; nous devons prendre conscience de nous même et de nos rapports avec autrui et être vrais c'est-à-dire sincères et personnels dans tout ce que nous faisons. Et pour plus grand nombre de la bourgeoisie et pour de nombreux ouvriers ... cette possibilité existe..." "Préparez la révolution sociale au lieu de s'améliorer soi-même, et d'éduquer autrui, de propager des idées morales plus saines et plus vraies, ressemble singulièrement à ce
.../...